

УРБАНІЗАЦІЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В 1950-1960-х рр.

Стаття присвячена аналізу важливого соціального процесу урбанізації на території Чернігівської області упродовж 50-60-х рр. ХХ ст. Для зазначеного дослідження залучено архівні матеріали, опубліковані документи та статистичні збірники.

Середина ХХ століття позначена для України процесом відбудови та подальшого розвитку виробничої бази народного господарства, новою хвилею індустріалізації й супутнім зазначеним явищам процесом урбанізації. Саме у повоєнний період вітчизняної історії можна стверджувати про те, що відбулися зміни, які стали визначальними для демографічної та урбаністичної картин країни. Адже ще в 1939-ому питомо вага міського населення в УРСР становила 33,6%, у 1959 р. цей показник дорівнював 45,8%, а в 1970 р. – 55,6%¹.

Урбанізаційна тематика знайшла своє відображення у науковій літературі. Серед головних досліджень, присвячених урбанізації в УРСР, варто відзначити роботи радянських демографів та економістів Г. Лаппо², Ю. Пивоварова³, І. Сігова⁴, Б. Хорева⁵. Серед сучасних українських досліджень можна виділити монографію І. Салія⁶. Праці вищеназваних авторів написані головним чином як економічні, містять в основному інформацію про урбанізацію в загальносоюзному масштабі, не завжди розглядаючи українську специфіку.

Особливою рисою фахової літератури з теми є низька увага істориків до даної тематики. Незначний інтерес представників історичної науки можна пояснити специфікою проблеми та невеликим проміжком часу. Регіональний аспект вивчення проблеми частково компенсований науковими розвідками на сторінках «Сіверянського літопису». Публікації Олега Воронка⁷, Валентини Іванишиної⁸, Інги Субботіної⁹, присвячені динаміці та регіональним особливостям демографічних процесів на території Чернігівської області у другій половині ХХ ст., становлять значний науковий інтерес. Частково до них можна віднести і праці Володимира Гаврилова¹⁰, дослідника міграційного руху повоєнного північного Лівобережжя України.

Метою даної статті є аналіз урбанізації Чернігівщини як складової частини загальноукраїнського явища у 50-60-х рр. ХХ ст.

У ході перманентного реформування адміністративно-територіальної структури УСРР повітово-губернський устрій було у свою чергу змінено на районно-окружний. Відповідно до перетворень 1924 р. переважна більшість повітових центрів, міст та містечок області стала смт – селищами міського типу, новою категорією, проміжною між, власне, містом та селом, яка найбільше відповідала старому містечку. 3 червня 1925 р. постановою ВУЦВК і РНК УСРР «Про ліквідацію губерній і перехід на триступеневу систему управління» було ліквідовано губернії і губернські установи на території Української СРР, а вся територія України поділена на 41 округ. Окружні установи стали

© Гирич Ярослав Миколайович – аспірант кафедри новітньої історії України історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

підпорядковуватися безпосередньо республіканським. Згідно з постановою ВУЦВК від 15 жовтня 1932 р. з частини території Київської області створено Чернігівську область¹¹. Станом на кінець 1932 р., в УСРР нараховувалося 7 областей, одна автономна республіка (Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка).

Після 1924 р. на сучасній території Чернігівщини, що у жовтні 1932 р. стала Чернігівською областю, нараховувалося 6 міст: Чернігів, Ніжин, Прилуки, Новгород-Сіверський, у 1924 р. до категорії міст віднесли Радуль (з 1938 р. - смт) та Сновськ (з 1935 р. - Щорс). У 1938 р. до категорії міст районного підпорядкування віднесли Бахмач.

Станом на 1 січня 1947 р. на території області нараховувалося 3 міста обласного підпорядкування - Чернігів, Ніжин, Прилуки, 3 міста районного підпорядкування – Бахмач, Щорс, Новгород-Сіверський, 39 сільських районів, 761 сільрада, 15 смт – Березне, Бобровиця, Борзна, Городня, Добрянка, Ічня, Козелець, Короп, Корюківка, Ладан, Мена, Остер, Радуль, Семенівка, Сосниця¹².

Зростання населення міст, розбудова міського господарства вимагали перегляду відповідних законодавчих норм. Порядок віднесення того чи іншого населеного пункту до категорії міських поселень регламентувався спеціальним нормативно-правовим актом. Упродовж досліджуваного періоду діяли підзаконні акти, ухвалені у 1924, 1956, 1965 роках. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1956 р. було затверджено “Положення про порядок віднесення населених пунктів до категорії міст, селищ міського типу і робітничих селищ Української РСР”, яке регулювало порядок вирішення питань надання містам відповідного адміністративного статусу. З цього часу міськими поселеннями вважалися міста, селища міського типу і робітничі селища. У свою чергу міста поділялися на три групи відповідно до розроблених критеріїв. До числа міст республіканського підпорядкування відтепер відносились міські поселення з населенням понад 500 тис. осіб, які були великими економічними, культурними, адміністративними центрами, “дальший розвиток яких вимагав безпосереднього керівництва з боку республіканської влади”¹³. Станом на 1 січня 1956 р. на території України існувало п'ять міст з населенням понад півмільйона мешканців. Попри нормативні положення в Українській РСР статус міста республіканського підпорядкування мали лише Київ і Севастополь, що увійшов до складу республіки після приєднання до УРСР Кримської області.

Введення нового «Положення про порядок віднесення населених пунктів до категорії міст, селищ міського типу та робітничих селищ» істотно змінило практику адміністративної статистики: якщо на 1 січня 1956 р. було зареєстровано 781 міське селище (284 міста і 497 поселень міського типу), то, за станом на 1 січня 1959 р., їх було уже 1082 (331 місто і 751 поселення міського типу), тобто загальна кількість міських поселень за три роки збільшилася на 39%, у тому числі міст – на 17%, інших міських поселень – на 51%. Упродовж 1950-1955 рр. загальна кількість міських поселень збільшилася тільки на 3%, міського населення УРСР – на 25%; у 1956-1958 рр. кількість міського населення зросла на 20%¹⁴. Відповідно до офіційних статистичних даних, станом на кінець 1957 року, в Україні існувало 11418 сільських рад (за 1957 рік скорочення становило 160), 56 робітничих селищ, 746 сільських районів, 320 міст, з них у республіканському та обласному підпорядкуванні перебувало 85, безпосередньо в цих містах розташовувалося 86 міських районів, селищ міського типу та робітничих селищ – 720¹⁵. Збільшення кількості міських поселень стало прямим наслідком підвищення рівня урбанізованості Української РСР.

До категорії міст обласного підпорядкування відносились поселення з числом жителів понад 50 тис. осіб, які мали розвинену промисловість, значне комунальне господарство, державний житловий фонд і були економічними та культурними центрами для навколишніх районів. На той час перерахованим критеріям відповідало 44 міста УРСР. Проте кількість віднесених до цієї категорії міських

поселень реально була значно більшою, оскільки “Положення” передбачало можливість зарахування до цієї категорії поселень з меншим числом мешканців, але важливих як центри в економічному, культурному, політичному плані, а також тих, які мали близьку перспективу економічного зростання. Останнє давало підстави для переведення до названої категорії навіть колишніх селищ міського типу.

До розряду міст районного підпорядкування належали населені пункти, які мали понад 10 тис. мешканців при умові, що більшість з них становили робітники, службовці та члени їх сімей. «До категорії міст районного підпорядкування можуть бути віднесені населені пункти, що мають промислові підприємства, комунальне господарство, державний житловий фонд, розвинену сітку учбових, культурно-освітніх, лікувальних і торговельних закладів та налічують не менше 10 тисяч жителів, з яких переважну більшість становлять робітники, службовці та члени їх сімей»¹⁶.

Положення 1956 р. відносило до міських поселень також робітничі селища. До цієї категорії зараховувались населені пункти, розташовані навколо промислових підприємств, будов, залізничних станцій, де проживало понад 500 мешканців, з яких переважну більшість мали складати робітники та службовці місцевих підприємств і транспорту.

Питання про віднесення населених пунктів до категорії міст республіканського та обласного підпорядкування вирішувалось указами Президії Верховної Ради УРСР. Затвердження міст районного підпорядкування, селищ міського типу і робітничих селищ вирішувалися виконкомом обласних рад шляхом ухвалення відповідних рішень. Перетворення населеного пункту на міський давало право створювати місцеву раду відповідного рівня, тягло за собою зміни в заробітній платі, пенсійному забезпеченні, характері оподаткування його мешканців.

Упродовж існування в правовому полі згаданого положення (1956-1965 рр.) до категорії міст на території області рішеннями виконкому облради зараховано 7 населених пунктів. Уперше починаючи з 1938 р. на карті Чернігівщини з'явилися нові міста у 1957 р. Виконавчий комітет обласної ради депутатів трудящих своїми рішеннями від 10 травня та 29 липня ухвалив надати селищам міського типу Ічні¹⁷ та Городні¹⁸ статус міст районного підпорядкування.

Подальше збільшення кількості міст Чернігівщини неодмінно супроводжувалось адміністративно-територіальними перетвореннями на їх користь. Так, офіційному рішенню виконкому облради від 31 березня 1958 р. про віднесення до категорії міст районного підпорядкування селищ міського типу Бобровиця та Корюківка¹⁹ передувала ухвала щодо включення до складу на той час смт населених пунктів: Лукашівка і Шевченків Лукашівської сільради – в смугу Бобровиці, с. Олексіївка Олексіївської сільради – в смугу Корюківки²⁰. Подібні укрупнення відбулися перед переведенням до категорії міста з районним підпорядкуванням Семенівки, Носівки, Остра. 31 травня 1958 р. черговим рішенням виконкому спочатку до смт Семенівка приєднано села Семенівка (Комінтернівська сільрада), Піщанка та Широкий План Широкопланівської сільради, а вже наступним рішенням віднесено укрупнене смт Семенівка до розряду міст з районним підпорядкуванням²¹.

У 1960 р. до числа міст було віднесене село Носівку, на той час центр району сільської місцевості, тобто у Носівському районі функції райцентру відігравав сільський населений пункт, що було звичною практикою в адміністративно-територіальному устрої України в 20-50-х рр. ХХ ст. Виконуючи функції районного центру Носівка була одним з найбільших сільських населених пунктів області. Відповідно до усталеної впродовж кількох років до того практики, рішенням облради про надання міського статусу передували адміністративні зміни, направлені на збільшення площі та чисельності населення с. Носівка – включення до Носівської сільської ради Шевченківської сільради²². Того ж дня, 10 листопада 1960 р., село Носівка стало містом.

Практику надання міського статусу райцентрам було продовжено 9 жовтня 1961 р., коли до міст районного підпорядкування віднесли смт Остер²³. Традиційно, цьому рішенням обирали передувати пункт про включення до смуги селища міського типу Остер сіл Новостроєніє (Бірківська сільрада) та Старогородка (Старогородська сільрада).

Межа міста змінювалась не лише у випадку підвищення його статусу. Так, 25 травня 1957 р. міськвиконком ухвалив рішення про приєднання до Новгород-Сіверського міських колгоспів с. Домотканове та х. Щурівка, розширивши його селищну мережу та повернувши довоєнні межі міста²⁴.

Відповідно до оприлюднених у 1963 р. підсумків Всесоюзного перепису 15 січня 1959 р., на території Чернігівської області нараховувалось 27 міських поселень зі 1076 по УРСР. Із 332 міст України 11 було на Чернігівщині, чотири з населенням від 5 до 10 тисяч осіб, 4 – 10-20 тисяч, 2 – 20-50 тисяч, 1- 50-100 тисяч осіб. Із 744 селищ міського типу - 16 в Придеснянському краї, з чисельністю населення від 1 до 3 тисяч осіб, 3-5 тисяч осіб – 6, 5-10 тисяч осіб – 9. Густота населення області становила 49,3 особи. Чернігівська область поділялась на 31 адміністративно-територіальний район, мала 11 міст, з них 3 – обласного підпорядкування.

Вагомі наслідки для функціонування і розвитку міст мало рішення про поділ радянських органів за виробничим принципом. У зв'язку з утворенням промислової районної ланки їх центри – міста, селища міського типу, перепідпорядковувались обласним промисловим радам. Упродовж 1962-1965 рр. до категорії міст обласного підпорядкування зараховувались Бахмач, Городня, Корюківка. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 р. до них було віднесено 54 населені пункти. З них у Київській області – Богуслав, Бровари, Васильків, у Вінницькій – Жмеринку, Козятин, Тульчин; у Чернігівській – Бахмач, Городню, Корюківку. Такий статус одержало 14 міст, де концентрувалася значна частина промислових об'єктів і які виявляли зростання економічного потенціалу населення за рахунок припливу індустріальних робітників. У Донецькій області до них віднесено Дзержинськ, Красноармійськ, Сніжне, Харцизьк, Свердловськ, Северодонецьк.

Наступним за часом законодавчим актом, який регулював питання міського будівництва та адміністративного підпорядкування міських поселень, стало “Положення про порядок перетворення, обліку, найменування і реєстрації населених пунктів, а також вирішення деяких інших адміністративно-територіальних питань в УРСР”, затверджене указом Президії Верховної Ради УРСР від 28 червня 1965 р²⁵. На відміну від попереднього «Положення», цей документ не містив у переліку міських поселень такої категорії, як робітничі селища. Таким чином, до числа міських поселень зараховувались міста республіканського, обласного та районного підпорядкування і селища міського типу. Формальні вимоги при віднесенні до згаданих адміністративних категорій порівняно з 1956 р. змін не зазнали. Натомість поселення з числом мешканців в межах 500-2000 осіб, що упродовж 1956-1965 рр. відносились до розряду робітничих селищ (при умові, що більшість з них складають робітники і службовці промисловості, а самі поселення розташовуються при підприємствах, будовах, залізничних станціях і мають близьку перспективу розвитку), зараховувались до числа селищ міського типу.

Згідно з новим положенням прилучення до категорії міських поселень регламентувалось Верховною Радою Української РСР. Починаючи з 1965 р. віднесення до розряду міст районного підпорядкування і смт вирішувались указами Президії ВР УРСР після подання виконкомом відповідної обласної ради депутатів трудящих необхідних документів – клопотання з детальним обґрунтуванням доцільності пропонованих змін та довідку, де містилась економічна характеристика населеного пункту.

Згадана довідка мала включати інформацію із зазначенням загальної чисельності населення, у тому числі окремо: кількість робітників, службовців,

колгоспників; перелік основних промислових підприємств, будов, інших господарських одиниць із зазначенням їх потужності і числа працюючих на кожному з них; коротка характеристика комунального господарства, відомості про кількість і обсяг житлового фонду із зазначенням його належності; відомості про соціально-культурні і побутові установи; річний бюджет; відомості про існуючі і передбачувані у зв'язку із запроєктованими змінами штати та річний фонд зарплати працівників виконкому ради, його відділів і управлінь, джерела покриття додаткових видатків на утримання апарату, наявність робочих приміщень для нового апарату; розмір земельної площі населеного пункту із зазначенням основних землекористувачів; назва найближчої залізничної станції і відстань до неї; пропозиції щодо найменування населеного пункту.

Після зміни порядку надання населеним пунктам міського статусу, коли остаточне рішення приймалося не виконавчими комітетами облрад, а безпосередньо провідним законодавчим органом республіки. Починаючи з 1965 р. статус міста районного підпорядкування отримали Борзна та Мена. Спочатку 26 серпня 1966 р. указом Президії ВР УРСР № 201 селище міського типу та центр однойменного району Чернігівської області Борзна віднесли до категорії міст районного підпорядкування²⁶. Потім з'явився такий же нормативний документ Верховної Ради Української РСР, який надав смт Мена статус міста. Відповідно до указу Президії ВР УРСР № 294 від 8 грудня 1966 р. Мена стала містом районного підпорядкування²⁷.

Рішення про переведення населеного пункту до категорії міста районного чи обласного підпорядкування далеко не завжди відповідали вимогам діючої на той момент законодавчої бази. Зокрема не виконувалась імперативна вимога про десятитисячний поріг чи долю населення, зайнятого у промисловому виробництві. Так, Бобровиця, Городня, Корюківка, Мена, Остер на момент отримання статусу міста не задовольняли норму законодавства про десятитисячний мінімум населення в них (таб. 1).

Таблиця 1.

Міські поселення Чернігівщини: чисельність населення та час отримання міського статусу²⁸

Місто	Рік надання статусу міста	Чисельність населення станом на			
		17.1.1939 р.	15.1.1959 р.	15.1.1970 р.	17.1.1979 р.
Бахмач	1938	10 226	13 066	16 270	20 600
Бобровиця	1958	...	9 400	10 300	12 100
Борзна	1966	...	9 300	10 200	11 500
Городня	1957	...	8 800	9 800	11 900
Ічня	1957	14 338	13 131	13 500	13 800
Корюківка	1958	...	9 600	9 800	12 000
Мена	1966	...	7 400	9 900	11 400
Ніжин	1147	39 348	46 211	56 320	69 500
Новгород-Сіверський	1044	11 467	11 249	13 000	14 500

Носівка	1960	...	...	19 430	18 800
Остер	1961	6 400	7 100	8 500	8 400
Прилуки	1092	36 881	43 719	57 474	65,3
Семенівка	1958	7 465	10 287	10 300	10 300
Чернігів	907?	68 597	89 775	158 873	238 100
Щорс	1924	10 000	8 700	11 000	12 100

Упродовж 1950-1960-х рр. у Чернігівській області частину населених пунктів зарахували до розряду смт. Коли у 1959 р. їх нараховувалось 16, то за одинадцять років уже 31 (таб. 2). Окрім селищ міського типу, законодавчі норми у 1956-1965 рр. зараховували до категорії міських поселень робітничі селища. В Україні робітничі селища були у 12 областях, три з вісімдесяти дев'яти селищ розташовувались на території Чернігівської області. Джерелами виникнення зазначеної категорії поселень, що законодавством зараховувались до категорії міських, були значні інтегративні функції незначних підприємств промислових, з видобутку сировини, переробки сільськогосподарської продукції, будівництва, залізничних вузлів та деяких інших економічно важливих об'єктів. Серед робітничих селищ Чернігівщини два розташовувались у так званих «закритих зонах» - Десна (Остерська селищна рада) та Західне (підпорядковане Чернігівській міськраді), а Замглай (Ріпкинська селищна рада) – біля підприємства по розробці надр як робітниче селище торфобрикетного комбінату. Десна та Західне функціонували як закриті зони, у 1973 р. Західне включене до міської смуги Чернігова²⁹.

Таблиця 2.

Селища міського типу Чернігівської області³⁰

СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ		
1 січня 1947 (15)	15 січня 1959 (16)	15 січня 1970 (31)
Березне	Березне	Батурін 1960
Бобровиця	Борзна	Березне
Борзна	Дмитрівка 1958	Варва 1960
Городня	Добрянка	Десна 1960
Добрянка	Козелець	Дігтярі 1960
Ічня	Короп	Дмитрівка
Козелець	Ладан	Добрянка
Короп	Лосинівка 1958	Дружба 1963
Корюківка	Любеч 1958	Замглай 1960
Ладан	Мена	Західне 1959 (з 1973 – у межах м. Чернігова)
Мена	Остер	Козелець
Остер	Радуль	Короп
Радуль	Ріпки 1958	Куликівка 1960
Семенівка	Сосниця	Ладан
Сосниця	Талалаївка 1958	Линовиця 1960
	Холми 1958	Лосинівка
		Любеч
		Макошине 1964
		Мала Дівиця 1960
		Михайло-
		Коцюбинський 1960
		Новий Биків 1964
		Олишівка 1967
		Парафіївка 1960
		Понорниця 1960
		Радуль
		Ріпки
		Седнів 1959
		Сосниця
		Срібне 1965
		Талалаївка
		Холми

Впроваджувані партійно-державним керівництвом Радянського Союзу впродовж 1957-1965 рр. зміни адміністративно-територіального устрою безпосередньо торкнулись і Чернігівщини. Мінялися межі районів, вони зникали та укрупнювались, окрім того, зросла кількість міст та містечок. Навіть кордони області зазнали змін: у 1965 р. до області приєднано Талалаївський район Сумської області.

Зміни відбулись у транспортній інфраструктурі обласного центру – у 1964 р. у Чернігові з'явився тролейбус. 5 листопада 1964 р. було відкрито регулярний тролейбусний рух. Запущена в експлуатацію перша черга тролейбусної траси мала довжину 22 км, транспортні перевезення жителів та гостей міста здійснювались на трьох маршрутах. Було встановлено тролейбусне сполучення між околицями (с. Бобровиця) та центральною частиною міста³¹.

Економіка області розвивалася в аграрно-індустріальному руслі. Промисловість представлена переважно підприємствами групи «Б», де провідне місце посідали легка (Чернігівський камвольно-суконний комбінат), харчова, машинобудівна, металообробна, хімічна, лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловості (Чернігівські меблева фабрика і фабрика музичних інструментів, Корюківська фабрика технічного паперу). Підприємства машинобудівної та металообробної промисловості зосереджувались переважно у Прилуках (заводи: будівельних машин, металообробний, чавуноливарний, завод по виробництву керованих машин, Ніжині (заводи машинобудівний, механічний), Чернігові (заводи: ремонтний, ремонтно-механічний), Ладані (завод протипожежного обладнання).

У цей період зародилася нафтогазова галузь області, видобуток нафти на території Чернігівщини було розпочато у 1958 р. Окрім нафтовидобувної та нафтопереробної, у повоєнний час створені нові для регіону галузі промисловості: хімічна (Чернігівський завод синтетичного волокна), газова, автомобільна, хімічного і нафтохімічного машинобудування, верстатобудівна, комбикормова тощо. Запуск у 1961 р. першої черги Чернігівської ТЕЦ дозволив забезпечити стабільне електропостачання жителів області та сусідніх районів Київщини та Гомельщини.

За повоєнні роки (1946 -1964 рр.) в області споруджено і введено в дію 39 промислових підприємств і 173 нові цехи на діючих заводах і фабриках. Окрім того, впродовж зазначеного періоду у містах і селищах області збудовано 2538,3 тис. м² загальної площі житла, в сільській місцевості – 143,9 тис. житлових будинків. Протягом семирічки (1959-1965 рр.) у Чернігові збудовано 276 тисяч м² житла³². Житловий фонд обласного центру впродовж 1966-1970 рр. збільшився на 58%, упродовж виконання восьмого п'ятирічного плану розвитку народного господарства здано у експлуатацію 9 500 квартир загальною площею 291 тисяча м² для покращення житлових умов 23 тисяч осіб³³.

Виконання житлової програми велося переважно за кількісними показниками, спорудження низькоповерхового житла економкласу у великій кількості призводило до розтягнення на території інженерних мереж, забудови перспективних територій. Розвиток міської інфраструктури перебував на невисокому рівні, постійно відстаючи від потреби швидкозростаючих міст і віддаючи пріоритет виключно житловому будівництву. Так, газифікація Чернігова спочатку забезпечувалася за рахунок балонів скрапленого газу. Подача газу в магістраль обласного центру із основної траси газопроводу обласного центру розпочалась у 1956 р³⁴. До 1970 р. до газової магістралі було під'єднано значну частину районних центрів, і розпочалася газифікація сільських населених пунктів³⁵. Спостерігалася значна диспропорція між протяжністю газогонів у містах та містечках області у 1970 р. – 117,4 км та 2,3 км відповідно, а у Чернігові – 25 км³⁶. Станом на 1 січня 1966 р., водогони у більшості міст та селищ міського типу Чернігівщини були механічні³⁷, водопровідна мережа функціонувала у Чернігові, Ніжині, Прилуках, Бобровиці, Ічні, Новгороді-Сіверському, Острі³⁸, до кінця 1970 р. до них додалися міста Мена, Козелець, Семенівка, Щорс, Бахмач та ще 25 смт області³⁹.

Каналізаційна мережа у 1970 р. була наявна у Чернігові, Ніжині, Прилуках, Корюківці, Бахмачі⁴⁰. Готелі міст та райцентрів регіону були збиткові, у 1966 р. витрати на їх утримання становили 295,2 тис. крб., таким чином перевищивши дохід від них на 13,1 тис. крб.⁴¹.

Новий загальний перепис населення 15 січня 1970 р. зафіксував зміни у чисельності, розміщенні, динаміці руху населення області. Відповідно до повідомлення облстатуправління про результати Всесоюзного перепису населення області 15 січня 1970 р. загальна чисельність наявного населення, згідно з уточненими даними, становила 1 559 874 особи⁴². Чисельність міського населення – 539 892 особи, сільського – 1 019 982 особи. Зміна чисельності міського і сільського населення в сучасних кордонах характеризувалася такими даними:

Таблиця 3.

Чернігівська область за Всесоюзними переписами населення 1959 та 1970 рр.⁴³.

Рік	Чисельність населення, тисяч осіб	У тому числі		У процентах до всього населення	
		міське	сільське	міське	сільське
1959	1572,7	352,8	1219,9	22,4	77,6
1970	1559,9	539,9	1020	34,6	65,4

Упродовж 1959-1969 рр. включно чисельність міського населення області зростає на 187,1 тис. осіб. Збільшення відбулося за рахунок природного приросту населення у містах, який становив за 11 років 44 тисячі осіб, перетворення сільських населених пунктів з населенням 73 тисячі осіб у міські та переходу понад 70 тисяч осіб сільського населення у міста для роботи у промисловості та будівництві⁴⁴.

За міжпереписний період (1959-1970 рр.) міста області зростали динамічно (таб. 1), особливо це стосувалось обласного центру, що відігравав потужну інтеграційну роль, притягуючи зовнішніх мігрантів. Так, у 1955 р. природний приріст населення міста становив 999 осіб, механічний – 2 359⁴⁵, а у 1970 р. природне зростання нараховувало 2 132 особи, а механічне – 7 209 осіб⁴⁶.

Отже, на відміну від УРСР та низки її складових областей Чернігівська область не перетворилась на високоурбанізовану зону, де перепис 1970 р., на відміну від загальноукраїнського показника, не зафіксував незначного переважання міського населення над сільським. Чернігівщина продовжувала залишатися регіоном з домінуванням сільського населення, хоча упродовж міжпереписного десятиліття питома вага та чисельність останнього зменшилась. Відповідно до офіційного оприлюднених у 1972 р. остаточних підсумків загального перепису населення 15 січня 1970 р. питома вага міських жителів становила 34,6% проти 22,4% у 1959 р. Зростання міського сегмента було пов'язано з міграційним рухом сільських жителів у напрямі міста й активного надання низці населених пунктів міського статусу шляхом адміністративно-територіальних перетворень.

1. СССР в цифрах в 1971 году. – М., 1972. – С.11.
2. Лаппо Г.М. География городов с основами градостроительства. – М.,1969. – 184 с.; Лаппо Г.М. Развитие городских агломераций в СССР. – М.,1978. – 152 с.
3. Пивоваров Ю.Л. Современная урбанизация. Основные тенденции расселения. – М., 1976. – 191 с.
4. Сигов И.И. Урбанизация и развитие городов в СССР. – Л., 1985. – 256 с.
5. Хорев Б.С. Урбанизация и демографические процессы. – М., 1982. – 231 с.
6. Салій І. М. Урбанізація в Україні: соціальний та управлінський аспекти. – К., 2005. – 304с.
7. Воронко О. Загальний аналіз особливостей демографічних процесів у Чернігівській області в 50-70-х роках ХХ ст. (За даними Всесоюзних переписів населення 1959, 1970, 1979 рр.) // Сіверянський літопис. – 2002. – №6. – С.59-61
8. Іванишина В. Динаміка демографічних процесів на Чернігівщині в 60-і рр. ХХ ст. (за

- даними Всесоюзних переписів населення 1959, 1970 рр.) // Сіверянський літопис. – 2003. – №1. – С. 106-09.
9. Суботіна І. Порівняльний аналіз урбанізаційних та міграційних процесів в Україні і Чернігівській області. // Сіверянський літопис. – 2004. – №5-6. – С.51-55.
10. Гаврилов В. Міграційні процеси в українському селі: 1944-1953 рр. (За матеріалами областей Північного Лівобережжя України) // Сіверянський літопис. – 2002. – №5. – С.51-62.
11. Збірник постанов і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. - 1932. - № 28. - Ст.170.
12. СССР. Административно-территориальное деление союзных республик на 1 января 1947 года. Отв. ред. П.В. Туманов.- М., 1947. – С. 230-231.
13. Відомості Верховної Ради УРСР. – 30 грудня 1956. – №10. – С. 265.
14. Сигов І.І. Урбанізація і розвиток городів в ССРСР. – Л.,1985. – С. 22.
15. ЦДАВО України. - Ф.582. – О.9. – Спр. 644. – Арк. 4-6.
16. Відомості Верховної Ради УРСР. – 30 грудня 1956. – №10. – С. 265.
17. Відомості Верховної Ради УРСР. – 31 травня 1957. – №4. – С. 113.
18. Відомості Верховної Ради УРСР. – 30 липня 1957. – №6. – С. 146.
19. Відомості Верховної Ради УРСР. – 31 березня1958. – №.3. – С.68
20. Відомості Верховної Ради УРСР. – 31 березня1958. – №.3. – С.69-70.
21. Відомості Верховної Ради УРСР. – 31 травня 1958. – №.5. – С.104.
22. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1 грудня 1960. – №44. – С.775.
23. Відомості Верховної Ради УРСР. – 27 жовтня 1961. – №. 44 – С. 926.
24. Из истории Новгорода-Северского (Документы и материалы) – Чернигов, 1989. – С. 104-105.
25. Відомості Верховної Ради УРСР. – 9 липня 1965 – №28. – С. 377.
26. Відомості Верховної Ради УРСР. – 2 вересня 1966 – №37. – С. 377.
27. Відомості Верховної Ради УРСР. – 16 грудня 1966 – №48. – С. 521.
28. Складено автором за: Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 г. Украинская ССР . – М., 1963. – С.21; Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. Т.1. Численность населения ССРСР, союзных и автономных республик, краев и областей. – М.,1972.– С.48; Івченко А. Міста України. – К., 1999. – С. 29, 104.
29. Чернигову 1300 лет. Сб. документов и материалов. – К., 1990. – С. 273-274.
30. Складено автором за: Івченко А. Містечка України. – К., 1999. – С. 11, 130-131.
31. 1075 лет летописному Чернигову. Подборка документов и материалов. – Чернигов, 1982. – С. 193.
32. 1075 лет летописному Чернигову. Подборка документов и материалов. – Чернигов, 1982. – С. 194.
33. 1075 лет летописному Чернигову. Подборка документов и материалов. – Чернигов, 1982. – С. 205-206.
34. 1075 лет летописному Чернигову. Подборка документов и материалов. – Чернигов, 1982. – С. 188.
35. ДАЧо – Ф. Р-5226. – О. 8 – Спр. 734. – Арк.6.
36. ДАЧо – Ф. Р-5226 – О. 8 – Спр. 732. – Арк. 3.
37. ДАЧо – Ф. Р-5226 – О. 8 – Спр. 586. – Арк. 9-53.
38. ДАЧо – Ф. Р-5226 – О. 8 – Спр. 586. – Арк. 9-53.
39. ДАЧо – Ф. Р-5226 – О. 8 – Спр. 732. – Арк. 7.
40. ДАЧо – Ф. Р-5226 – О. 8 – Спр. 732. – Арк. 9.
41. ДАЧо – Ф. Р-5226 – О. 8 – Спр. 582. – Арк. 47.
42. Социалистическая Черниговщина 1946-1980. Сборник документов и материалов. – К., 1987. – С. 156.
43. Социалистическая Черниговщина 1946-1980. Сборник документов и материалов. – К., 1987. – С. 156-157.
44. Социалистическая Черниговщина 1946-1980. Сборник документов и материалов. – К., 1987. – С. 156-158.
45. 1075 лет летописному Чернигову. Подборка документов и материалов. – Чернигов, 1982. – С. 185.
46. 1075 лет летописному Чернигову. Подборка документов и материалов. – Чернигов, 1982. – С. 205.

Стаття посвящена аналізу важкого соціального процесу урбанізації на території Чернігівської області на протязі 50-60-х рр. ХХ в. Для вказаного дослідження використані архівні матеріали, опубліковані документи і статистическі збірники.

The article deals with analysis of important social process - urbanization in the territory of Chernihiv region during 50-60-th of XX century. This search is based on archive materials, pubd documents and statistics collections.